

Mosėdžio ir Salantų apylinkių senosios šventvietės

Vykintas VAITKEVIČIUS

Šiandieninio Skuodo rajono pietvakarinėje dalyje, Mosėdžio apylinkėse tarp Erlos ir Bartuvos upių, yra nemažas su vietos priešistorė susijusių paminklų spiečius. Atrodytu, istorinėje Keklio (Ceklis) žemėje Mosėdžio, Puodkalių, Kubiliškių, Daukšių (Šakalių) piliakalniuose, senovės gyvenvietėse gyvenusios bendruomenės sudarė vieną iš kuršiams priskirtinų teritorinių junginių (valsčių). Istoriniuose dokumentuose¹ XIII a. Mosėdis jau minimas kartu su kitomis šiaurės vakarų Lietuvos vietovėmis.

Reikšmingiausi šaltiniai – 1971–1972 m. archeologiniai tyrinėjimai (vad. habil. dr. V. Urbanavičius), kraštotyros medžiaga. Beje, dar 1426 m. Lietuvos ir Livonijos sienos aprašyme, be kitko, paminėti du šventieji miškai prie Erlos bei toliau – prie Šventosios upės („van der Peszell tho gande beth up twe Schlotlesberge, dar twe hillige busche stahn, dar eine beke under fluth, genomt de Erle; van der beke beth in de Hillige Aa, den middelsten strangk tho volgen beth indt wilde mehr“²). Žinant, kad šiose vietovėse būta senųjų šventviečių, tai labai reikšmingas paminėjimas. Įdomus ir tas faktas, jog 1421 metais viena iš dviejų Žemaitijos vyskupui tekusių valdų (kartu su šiandienine Žemaičių Kalvarija) – Mosėdis.³ Straipsnio tikslas – aptarti vietos mitologinius paminklus, objektus, apie kuriuos duomenų stinga, taip pat atkreipti dėmesį į gausius su tais paminklais susijusius senosios pasaulėjautos vaizdinius, mitinius įvaizdžius.

Šventviečių aptarimą galima pradėti nuo Krakių (Nevočių) mitologinio akmens, vadinamo Stabo kūliu arba Štabo kūliu, – respublikinės reikšmės archeologinio paminklo (Ar–966).

Užrašytas padavimas, jog čia seniau rinkdavęsi stabmeldžiai. Aplink akmenį buvęs didelis ažuolynas. Dar XX a. pirmoje pusėje laukuose rauti tų ažuolų kelmai.⁴ Kraštotyryninkas J. Šliavas 1978 m. girdėjo padavinį esą apie tą vietą žmonės šnekėdavę, kad tai senovės laikų šventovė – supiltas kalnelis ir prie jo pastatytas stabakūlis. Kiti sakydavę, kad tai Štabo kūlis: ant kalno stovėjęs švedų kariuomenės štabas, o apačioje prie jo buvo pastatyta žymė.⁵ Plačiau žinomas padavinų motyvas apie tai, jog „senuose laikuose ėjusi vieškeliu švedų kariuomenė ir tos kariuomenės vadas norėjęs sugriauti Mosėdžio bažnyčią, bet toj vietoj, kur tas akmuo yra, – nereginti galia juos sulaikiusi ir pats vadas pavirtęs į tą akmenį.“⁶ Įdomu, jog kai kas manė visus kareivius pavirtus akmenimis – todėl ten ir esama tiek daug didelių akmenų.⁷

Archeologiniai šio akmens aplinkos tyrinėjimai 1971 m. parodė, jog akmens apačia – 0,8 m gylyje nuo žemės paviršiaus, o ties ja akmens aplinkoje aptiktas nedidelių akmenų grindinėlis. Vienintelis radinys – 1862 m. data pažymėta moneta⁸, greičiausiai pakliuvusi, kai tuo laiku buvo tiesiamas šalia einantis kelias iš Skuodo į Mosėdį.

Krakių (Nevočių) akmuo, vadinamasis Stabo kūlis, priklausau Lietuvos menhirų – stovinčių akmenų – grupei. Tai byloja jo išvaizda bei pasakojamoji tradicija apie šį akmenį kaip apie suakmenėjusį žmogų. Tokius akmenis archeologas P. Tarasenka priskyre atskirai istorinių akmenų grupei.⁹ Būtina pažymėti, jog žodis „stabas“ šiandien turi pirmiausia religinio garbinamo objekto prasmę.¹⁰ Tačiau žodis „stabis“ prūsų, jotvingių buvo vartojamas „akmens“ reikšme,¹¹ o stovintys, stulpo pavidalo, šventais laikyti akmenys dar buvo laikomi žmonėmis, kuriuos ištiko stabas (plg. lig šiol sakoma „sustojo kaip įbestas“, „sustojo it stabo ištiktas“). Be to, kone visoje Vakarų Europoje žinomi pasakojimai apie menhirų kilmę: esą tai žmonės, kurie šokio, žaidimo, šventės, draudžiamo darbo metu staiga suakmenėjo.¹²

Turėdami omenų menhirų mitinį įprasminimą praeityje,¹³ taip pat pas mus su menhirais siejamų padavimų motyvus, galime spėti Krakių (Nevočių) Stabo kūlį atspindėjus tikėjimo į sielos pomirtines keliones (po medžius, akmenis, vandenį ar pan.), „persikūnijimo“ į atskirus šiuos objektus vaizdinius. Padavimas esą suakmenėjęs žmogus buvęs priešas, ketinęs šauti į bažnyčią (kaip tik todėl jis ir suakmenėjo), yra palyginti vėlyvas, iš tų laikų, kai jau tikėta, kad po mirties į akmenis, medžius, vandenį pereina per anksti, ne savo mirtimi žuvusiųjų, nelaimingųjų ir pan. sielos. Tai esanti jų skastykla (žysčius).

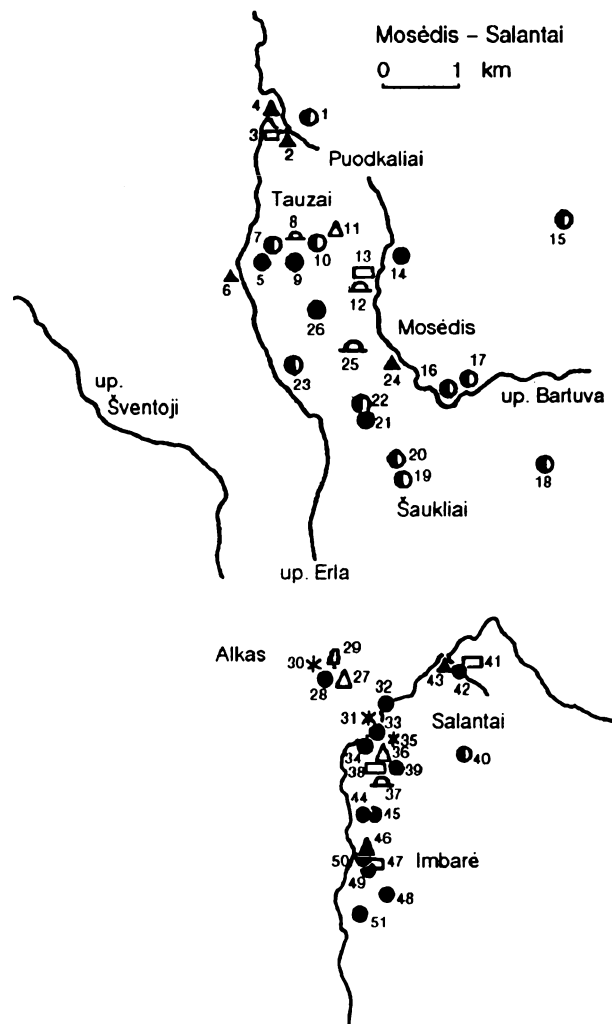
Ypač įdomi būtų šio „stovinčio akmens“ kaip priešistorinių laikų šventvietės sąsaja su laidojimo paminklais kairiajame Bartuvos upės krante šiandiniame Tauzų kaime – 1,2 km į pietvakarius nuo jo (Tauzų senkapijai Ar–1629; Tauzų pilkapis Av–1150). Juos skirianti Bartuvos upė, plačios užliejamos pievos, atrodytu, taip pat turėjo savo mitinį vaidmenį (kelionės į kitą, mirusiųjų, pasaulį ar pan.) vietos simbolikoje.

Labai įdomios praeityje buvo Budrių – Ūdralių – Tauzų – Bobeliškių kaimų apylinkės. Pokario metais sunaikinto didelio Tauzų pilkapyno¹⁴ aplinkoje gulėjo akmuo Bėskūlis. „Biesa akmeniu vadin, bouvo toki išspaudint lazda, pėdos bouvo tokios nedidielies, cha cha. Vadinosi Biesakūliu.“¹⁵ „Pasakojama, esą ant jo stovėjęs velnias, akmenyje likę išvirkščios nei žmogaus pėdos. Vietos žmonės šią vietą laiko klaidinančia, naktį pro čia keliaudamas, būtinai paklysi. Žmonės tiki, kad čia piktoji dvasia tyčia vedžioja ir klaidina.“¹⁶ Ir pačią vietą apie akmenį vietiniai vadina Biesakūliu.

Šis akmuo netoli (už 150–200 m) nuo laidojimo paminklo (buv. Av–1149). Tai gerai iliustruoja pėduotųjų akmenų mitinį įprasminimą ar net paskirtį: akmenys pirmiausia siejasi su įsivaizduojama pomirtine sielos buveine.¹⁴

Netolimame Kusų kaime 1939 m., kaip rašo kraštotyryninkas I. Jablonskis, išplėštame Degsnių alksnyne „laidojant“ didelį akmenį, prie jo šono buvo rastos trys masyvios IX amžiaus

1. Puodkalių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (nerastas). 2. Puodkalių piliakalnis ir senoji gyvenvietė (Ar-974). 3. Puodkalių senkapiai (Av-2054). 4. Kubiliškės km. piliakalnis (Ar-1565). 5. Kusų km. akmuo (sunaikintas). 6. Daukšių (Šakalių) km. piliakalnis (Ar-1720). 7. Budrių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (Av-2053). 8. Tauzų km. pilkapynas (buv. Av-1149, sunaikintas). 9. Tauzų km. akmuo, vad. Velnio, Bėskūliu (sunaikintas). 10. Udralių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (pervežtas į Kretingą, Pušyno g. 5). 11. Udralių km. šventvietės alkakalnis, vad. Skambančiu kalnu, Sirvydo papelkiu. 12. Tauzų km. pilkapis (Av-1150). 13. Tauzų km. senkapiai (Ar-1629). 14. Nevočių (Krakių) km. akmuo, vad. Stabakūliu, Štabo kūliu (Ar-699). 15. Erslos km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (Ar-976). 16. Šerkšnių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (užietas tvenkinio). 17. Šerkšnių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (pervežtas į Mosėdžio akmenų muziejų). 18. Kūlalių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (nerastas). 19. Šauklių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu I (Ar-967). 20. Šauklių km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu II. 21. Šilalės km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (Ar-969). 22. Šilalės km. akmuo su dubeniu (Ar-1719). 23. Igarų km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (pervežtas į Mosėdžio muziejų?). 24. Mosėdžio ml. piliakalnis ir senoji gyvenvietė (Av-2051). 25. Mosėdžio ml. pilkapynas (Av-2052). 26. Bobeliškio km. akmuo su šv. panelės Marijos pėdomis (sunaikintas). 27. Alko km. alkakalnis, vad. Alkos kalnu (Ar-497). 28. Alko km. akmuo su dubeniu (laik. aps. 1993 06 10 Nr. 304). 29. Alko km. ažuolas, vad. Aukuro, Šventuoju (laik. apsk. 1993 06 10 Nr. 304). 30. Alko km. šventas šaltinis (laik. aps. 1993 06 10 Nr. 304). 31. Salantų m. šventas šaltinis. 32. Laivių (Salantų) akmuo, vad. Laumės kūliu (Av-500). 33. Salantų akmuo, vad. Laumės kūliu I (Ar-548). 34. Salantų akmuo, vad. Laumės kūliu II (buv. Ar-549, užneštas smėliu). 35. Salantų m. šventas šaltinis. 36. Salantų (Žvainių) alkakalnis, vad. Gaidžio kalnu. 37. Žvainių pilkapynas (Ar-1529). 38. Žvainių senkapiai (Av-504). 39. Salantų (Žvainių) akmuo nulyginta plokštuna (IP-2406 / A). 40. Gargždėlės km. cilindro formos akmuo su plokščiadugniu dubeniu (IP-54 / A). 41. Laivių km. senkapiai (AR-495). 42. Laivių km. akmuo, vad. Laumės kūliu (laik. aps. 1993 06 10 Nr. 304). 43. Laivių (Erlėnų) km. piliakalnis (Ar-494). 44. Imbarės km. akmuo, vad. Laumės kūliu. 45. Imbarės kaimo akmuo su dubenėliais (Av-2033). 46. Imbarės piliakalnis ir senoji gyvenvietė (Ar-493). 47. Imbarės km. senkapiai (IP-2404 / A). 48. Imbarės km. akmuo su dubenėliais (dingęs). 49. Imbarės km. akmuo su dubenėliais (dingęs). 50. Akmuo nulyginta plokštuna (IP-2043 / A). 51. Skaudalių km. šventvietės akmuo su dubeniu.

Sutartiniai ženklai: ▲ piliakalniai, □ senkapiai, △ pilkapiai, △ alkakalniai, ● šventi akmenys, ○ akmenys su plokščiadugniu dubeniu, * šventi šaltiniai, ♣ šventi medžiai.

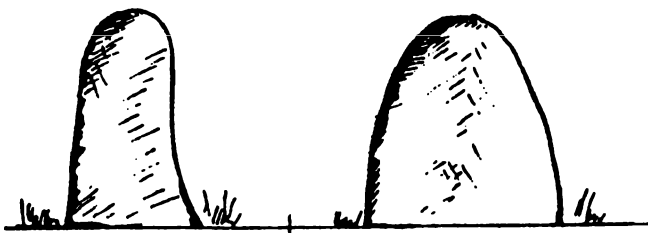
vytinės sidabrinės antkaklės, kiekviena svėrusi po 0,4 kg.¹⁸ Tai labai įdomi bei reta žinia. Panašių faktų žinoma ir daugiau – prie gerbtų akmenų aukoti darbo įrankiai, papuošalai.¹⁹ Tiesa, šiuo konkrečiu atveju, nežinant tikslių radimo aplinkybių, negalima paneigti ir čia buvusio kapo galimybes.

Bobeliškių kaimo vietovėje, vadinamoje Kryžiške, pasakota: „buvo apsiireiškins: nuejo seni žmonės a vakare, a ryte (neprisimenu) atrado Marija bestovint ir Kristaus kryžma šalia bouva pastatyta. I ten Marijos pieder bouvo įmynts, į ton akmenį, i nelik anos. I palik pavadyt ta žemė „Kryžiškių žemė.“²⁰ Įdomu, jog tame pačiame kaime būta pelkėtos vietovės, vadintos „pastauninku“ (palyginimui – Kretingos mieste vieta, kur įrengtas lurdas, tcka šventas šaltinis, vadinama Pastauninko slėniu).

Nėra išsamesnio šio šventojo akmens aprašo, kad būtų galima svarstyti, ar kaimo vardas Bobeliškės kilęs iš atskiros vietovės (šiuo atveju tos, kur būta šventojo akmens su šv. panelės Marijos pėdomis) apibūdinimo, nurodančio vietą, kur rinkdavusios, švęsdavusios šventes moterys, merginos. Įdomu, jog atskiri šventieji akmenys, taip pat šaltiniai netgi lig šiol gerbti, puoselėti merginų, moterų, labai aiškiai suvo-

kiant skirtumą.²¹ O tam tikrą senoji ikirikščioniškojo tikėjimo apeigų, švenčių skirtumą („vyrai/moterys“) liudija ir rašytiniai šaltiniai.²²

Budrių ir Ūdralių kaimuose žinomi aukurų akmenys su iškaltais plokščiadugniais dubenimis. Šie aukurai primena kone grubiai aptašytas akmenines kalades. Budrių miške esantį tokį akmenį saistė „klasikiniai“ čia tikėjimai akmens dubenyje susirinkusio vandens galia. Dar ir mūsų amžiuje tokio vandens visada turėdavusi (be abejo, maginiams tikslams – aut.) Tauzų kaime gyvenusi senutė pribuvėja Riepišienė, gimusi apie 1846 m.²³ I. Jablonskis rašo, jog tikėta ir aukuro dubenyje po pirmosios perkūnijos susirinkusio vandens gydosiomis savybėmis.²⁴ Ūdralių aukuro akmuo stovėjo kaimo alkakalnio papėdėje. Apie tą vietovę pasakojama, jog tai esąs Skambantis kalnas: „senus laikus, būk tai kokia tai bažnyčia bouvus, kap ton, ei... kalbos. Sako ka senų senovės ka praryta a kap, ta bažnyčia, kas ten bouvusi... „Skombantei kalnu“ vadinom, vaka bouvom, liūbam biegiot, kad ajom į mokyklą, a ten tam unt ledų – Skombantei kalną (patrepsi kojom, rodo, kaip darydavo, kad kalnas „skambėtų“ – V. V.).“²⁵

iš rytų pusės

Nevočių (Krakių) akmuo, vad. Stabakūliu, Štabo kūliu (Ar-699)

iš šiaurės pusės

Šiuo metu Lietuvoje žinoma keliasdešimt aprašomosios grupės aukurų akmenų. Didžiausias jų spiečius – apie Mošėdį (netgi Puodkalių kaimo vardas apie dubenų kalimo darbus bylotų?²⁶), po kelis išlikę Kretingos, Sedos apylinkėse, šiaurinėje Latvijos pajūryje. Kiti pabirę Rytų Lietuvoje. Archeologai, tyrinėję šias šventvietes (vad. V. Urbanavičius), jas datuoja XVI–XVIII a. (klestėjimo laikas – XVI a. II pusė – XVII a.²⁷).

Spėjant apie galimą Katalikų bažnyčios įtaką šiai šventviečių tradicijai, stebina aprašomi aukurai, paplitę kuršių gyventojų teritorijoje šiaurės vakarinėje Lietuvos dalyje. Tikslinga prototipų, jų kilmės ieškoti senesnėje kuršių genčių šventviečių tradicijoje.²⁸

Turint omeny tapačią šventviečių tradiciją, matyt, galima kalbėti apie XVI–XVII a. žmonių dvasinio religinio gyvenimo raiškos bendrumą šiaurinėje Žemaitijos apylinkėse.

Koks vaidmuo tekdavęs minimiems aukurų akmenims senojo tikėjimo šventvietėse – atskiras klausimas. Viena iš numanomų paskirčių – lietaus vandens surinkimas dubenyse. Vanduo juose buvo reikalingas akių gydymui, strazdanų naikinimui ar pan.²⁹ Patyrinėjus Katalikų bažnyčios įtaką senųjų aukurų dirbimo, naudojimo tradicijai, tuos akmenis tektų laikyti tapatinimo su šventa vieta (šventvieta) forma. Ir šiaurinėse bažnyčiose prie jų – akmenys su dubenimis, kuriuose laikomas švęstas vanduo.

Galima nurodyti aukurų akmenis, kurie tikrai tarnavo kulto apeigoms (žinomi „modifikuotų“ aukurų akmenys su einančiais iš dubenų latakais³⁰).

Didelį susidomėjimą kelia archeologo V. Urbanavičiaus kasinėjimų prie vadinamųjų cilindrinėse aukurų plokščiadugniais dubenimis³¹ bei kitų šventų akmenų rezultatai³². Šalia akmenų randamos duobės su ugnies kūrenimo pėdsakais, laužavietės.³³ Jos turėjo apeiginę paskirtį. Aptiktosios laužavietės nukreipia vien į aukų deginimo tradiciją (tiesa, kitokį aukojimą archeologui konstatuoti labai sunku ar faktiškai neįmanoma).

Pirštusi mintis apie aukojimą į duobę, kur kūrenama ugnis, kaip apie vėlyvesniąją formą, jungusią jau tradicijas aukų deginti ir nedeginti (be abejo, tam tikroms dievybėms, tam tikrų švenčių metų aukotos aukos deginant ir nedeginant – lygiagrečiai). Aukojant į duobes, atrodo, pirmiausia turėta omeny mįrusieji, su jais susijusios dievybės.³⁴ Beje, senųjų slavų šventviečių tyrinėtoja I. Rusanova yra pažymėjusi, jog apeiginės aukų duobės, sprendžiant iš archeologinių tyrinėjimų rezultatų, liudija apie savitą su jomis sietų vaidinių visumą bei išsiskiriantį tam tikrą apeigyną.³⁵

(Bus daugiau)

NUORODOS:

- Būga K. Rinkiniai raštai. – V., 1961. – T. 3. – P. 156–164, 231.
- Cit.: Šturms Ed. Alkstätten in Litauen // Contributions of Baltic University. – Hamburg. – 1946. – Nr. 3. – S. 5; (Nr. 56). – S. 24 (paaišk.).
- Misius K., Šinkūnas R. Lietuvos katalikų bažnyčios. – V., 1993. – P. 396.
- Pasak. Pranas Endriūška, g. 1895 m. Užr. V. Urbanavičius 1971 m. (žr.: Urbanavičius V. Senovės lietuvių spėjamų kultų vietų tyrinėjimai 1971–1972 m. Ataskaita – V., 1972. – P. 23–24. Mašinar. saug. Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro (toliau – LKP MC) archyve – F7 Apl. Nr. 220.
- Pasak. Ignas Endriūška, g. 1916 m. Užr. J. Šliavas 1978 m.
- Užr. 1937 03 – Lietuvos žemės vardynas (žr.: Valstybinės Archeologinės komisijos byla Nr. 20 – P. 128, 139. Saug. LKP MC archyve).
- Žr.: LTSR MA Istorijos instituto archeologinės ekspedicijos 1948 m. dienoraštis. – V., 1948. – P. 67. Saug. LKP MC archyve – F7 Apl. Nr. 75.
- Urbanavičius V. Senovės lietuvių... – P. 23–24.
- Tarasenka P. Pėdos akmenų. – V., 1958. – P. 10–12.
- Lietuvių kalbos žodynas (LKŽ): Лайкоу Э. А. Маукумвья сведки мінутчынны. – Мінск, 1992. – С. 139–140; Levkova E. Kulto akmenys Baltarusijoje // Mokslas ir gyvenimas. – 1993. – Nr. 4. – P. 19.
- Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. Lietuvių kalbos kilmė. – V., 1984. – T. 1. – P. 286.
- Beckherra C. Merkwürdige Steine in Ost – und West Preussen / Alt-preussische Monatsschrift. – Königsberg, 1893. – Bd. XXX, Hf. 2. – S. 393–394; Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. – Berlin–New York, 1987. – Bd. 6. – S. 423, 874, kt.
- Bagdaniavičius V. J. Kultūrinės gelmės pasakose. – V., 1992. – D. 1. – P. 26; Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. – Bd. 6. – S. 78; Müller S. Nordische Altertumskunde. – Straßburg, 1899. – Bd. 2. – S. 262; Schuchardt C. Alteuropa. – Stuttgart, 1926. – S. 90; Sibylle von Reden. Die Megalith – Kulturen. Zeugnisse einer verschollenen Urreligion. – Köln, 1989. – S. 232.
- Kraštotyriminkas I. Jablonskis pirmą kartą Tauzų kaimo laukuose esančias akmenų krūsis yra aprašęs 1938 m. kaip laidojimo paminklą (VAK, byla Nr. 20–P. 183). Pokario metais žvaigdydamas, iš dalies ir archeologiškai tirdamas Kretingos, Skuodo rajonų akmenų krūsis, „užmėtymus“, manė, jog tai su ankstyvąja, lydimine, žemdirbyste susiję objektai.
- Pasak. Kazys Galdikas, Kazio, g. 1915 m. Tauzų k. Užr. 1994 m. V. Vaitkevičius.
- LTSR MA Istorijos instituto archeologinės ekspedicijos 1984 m. dienoraštis. – P. 67.
- Baruch M. Boże stopki. Archeologija i folklor. Kamieni z wyżłobionymi śladami stop. – Warszawa, 1907.
- Jablonskis I. Budrių kaimas. – V., 1993. – P. 185.
- Pvz.: Prie Pakriaunio (Kriaunų apyl., Rokiškio raj.) pėduotojo akmenis, sakoma, rastas akmeninis kirvelis (Balys J. Lietuvių liaudies sakmės. – Kaunas, 1940. – T. 1. – P. 226/Nr. 502/). Prie Melderų vietovės „Velna akmenis“ (Latvijos Respublika) rastas žalvarinis, II–IV a. datuojamas apyrankės fragmentas (Urtans J. Pėdakmeni. Robežakmeni. Muldakmeni. – Riga, 1990. – P. 29) ar pan.
- Pasak. Ona Paulauskienė, Antano, g. 1914 m. Bobeliškių k., dabar gyv. Tauzų k. Užr. 1994 m. V. Vaitkevičius.
- Tokis pirmiausia: Akmenis k., Valkininkų apyl. šventas akmuo; Mitkiškių k., Vievio apyl.; Stajetiškės k., Vosiūnų apyl.; Pupiškių k., Pelesos apyl. (dabar Baltarusijos respublikos teritorijoje), kai kurie kiti.
- Mannhardt W. Letto – Preussische Gotterlehre. – Riga, 1936. – S. 456 ir kt.
- Jablonskis I. Budrių kaimas... – P. 11.
- Jablonskis I. Ar sugriš budriškiai į Budrius? // Gimtinė. – 1991. – Nr. 8.
- Pasak. Kazys Galdikas, Kazio, g. 1915 m. Tauzų k. Užr. 1994 m. V. Vaitkevičius.
- Matulis R. Istoriniai akmenys. – V., 1990. – P. 41.
- Urbanavičius V. Lietuvių pagonybė ir jos relikvai XIII–XVI a.: Humanitarinių mokslų srities Archeologijos krypties habilit. daktaro disertacijos tezės. – V., 1993. – P. 18.

SENOSIOS KRETINGOS PARAPIJOS KAPINĖS

Julius KANARSKAS

28. R. Matulis, minėdamas tokius pietvakarinės Kuršo dalies aukurus, nurodo, jog: „visi jie galėjo būti kalami ne vėliau kaip XII–XIII a., iki kryžiuočių įsigalėjimo Latvijoje, arba slaptai jau krikščionybės laikais“ (Matulis R. Istoriniai akmenys. – P. 41). – T. y. neatmeta ir galimo šių aukurų skyrimo atskirai etninei grupei.
29. Su šiais tikėjimais susiję šventieji akmenys Paežerių k., Rozalimo apyl., (Šliavas J. Iš Mūšos senovės. – Žeimelis, 1978. – P. 51. Rankr. saug. VU bibliotekos Rankraščių skyriuje – F152–10), Nemaitonių k., Nemaitonių apyl. (užr. Nemaitonių k., Nemaitonių apyl. 1993 03 V. Vaitkevičius), Būdų k., Stakliškių apyl. (užr. Palapiškių k., Stakliškių apyl. 1992 02 V. Vaitkevičius), Gailintų k., Nemunaičio apyl. (užr. Vabalių k., Meškalauckio apyl. 1992 05 V. Vaitkevičius), Kirdiškių k., Noriūnų apyl. (Urbanavičius V. Dubenuotų akmenų paslaptis // Mokslas ir gyvenimas. – 1972. – Nr. 2. – P. 18) ir daugelis kitų.
30. Plg., iš Skuodiškių k., Šerkšnėnų apyl., Mažeikių raj. akmenų plokščiadugnio dubenio veda iškalta 20 cm pločio latakas (akmuo LR Kultūros paveldo inspekcijos 1994 03 07 nutarimu Nr. 01–8–363 įtrauktas į laikinąją istorijos ir kultūros paminklų apskaitą) ar kt.
31. Pvz., Šilalės k., Mosėdžio apyl. (Ar–696), Lūžų k., Antalieptės apyl. (Ar–1477), Stabulankių k., Saldutiškio apyl. (Ar–1309), kt. Žr.: Urbanavičius V. Mitologinių akmenų tyrinėjimai 1970 ir 1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. – V., 1972; taip pat: Urbanavičius V. Dubenuotų akmenų paslaptis // Mokslas ir gyvenimas. – V., –1972. – Nr. 2. – P. 16.
32. Pvz., Kunigiškių k., Pajūrio apyl. (Ar–1064), Padievaičio k., Kvėdaros apyl. (Ar–1039), kt. Žr.: Urbanavičius V. Senovės lietuvių... – P. 1–5, 11–12, 27–28.
33. Kunigiškių k., Pajūrio apyl.; Medoliškių k., Suvieko apyl. (Ar–1509). Žr.: Urbanavičius V. Senovės lietuvių... – P. 6–7; Urbanavičius V. Mitologinių akmenų tyrinėjimai Rytų Lietuvoje 1972 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. – V., 1974. – P. 108.
34. Taip, pavyzdžiui, Odisejas, nuplaukęs į mirusiųjų šalį, kaip prisakytas, kasa „duobę giloką platumo ir ilgio alkūnės“, pagarbina mirusiųjų jiems nupildamas atmiežto medaus, saldaus vyno, vandens ir barstydamas tai miežiais (Homeras. Odiseja. – Kaunas, 1948. – P. 191). Žinomas, beje, diferencijuotas graikų aukojimas dangaus bei žemės dievybėms (Sealey R. Velnias lietuvių tautosakoje // Lituanistikos darbai. – Chicago. – 1966. – Nr. 1. – P. 81); piemenys, žaisdami „Rojaus darželį“, vadinamąją Peklą vaidavo išsikasdami duobę „didumo, kaip rėtis gali išsitekti“ (Davainis-Silvestraitis M. Pasakos. Sakmės. Oracijos. – V., 1973. – P. 287 (Nr. 88) ir pan. Išraiškingi atradimai Lietuvos kapinyuose – plg. apie arėgines duobes ten mirusiųjų paminėjimo arėgas: Вайткунскене Л. Культурные места – “алквете” в могильнике Пагрибис. О древности Литвы и Белоруссии. – В., 1988. – С. 167–174.
35. Русанова И. П. Культурные места и языческие святилища славян VI–XIII вв. // Российская археология. – 1992. – No. 4. – С. 54–56.

Ar – respublikinės reikšmės archeologijos paminklas.

Av – vietinės reikšmės archeologijos paminklas.

IP – Objektas, įrašytas į naujai išaiškintų paminklų sąrašus.

Laik. aps. – Lietuvos Respublikos kultūros paveldo inspekcijos nutarimu objektas įrašytas į laikinąją istorijos ir kultūros paminklų apskaitą.

The ancient holy places in the surroundings of Mosėdis and Salantai

Vykintas VAITKEVIČIUS

There are plenty of prehistoric monuments in the districts of Skuodas and Kretinga in northwestern Lithuania, the Curonian homelands in the past. Among them there are many mythological monuments related to the ancient Lithuanian beliefs.

The purpose of the article is to discuss the ancient sacred places and to draw one's attention to their possible close connection with the holy places tradition of Curonian tribes.

Svarbus Kretingos praeities pažinimo šaltinis – beveik miesto centre, netoli Pranciškonų vienuolyno ir bažnyčios esančios senosios parapijos kapinės. Jos tarsi knyga, kurią sklaidydamas gali rasti daug vertingų mūsų istorijos ir kultūros žinių.

Kapinės nėra pačios seniausios Kretingoje – pradėjo veikti tik XVIII a. pabaigoje. Iki tol kretingiškiečiai savo artimuosius laidojo priešingame Akmenos krante, – išlikusioje, maro kapeliais vadinamoje dalyje ir šiandien tebestovi kopyltėlė su ornamentuotu kryželiu ir Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Be to, Kretingoje pastačius katalikų bažnyčią, 1619 m. šventoriuje buvo pašventintos bažnytinės kapinės. Dar vėliau, kai 1795 m. valdžia uždraudė laidoti kaimų bei bažnytinėse kapinėse ir paliepė atokiau nuo bažnytkaimių įsirengti parapijos kapines, šį nurodymą vykdydami, pranciškonai observantai nedarbamoje žemėje ties Akmenos ir Pastauninko santaka atidarė naujas kapines.

Kapinės yra aukštumoje. Jos vakarinę papėdę skalauja Akmena, pietinis šlaitas leidžiasi į santakos slėnį, šiaurėje riboja gili dauba, o rytuose – Vilniaus gatvė, arba kelias iš dvaro į bažnyčią ir miestą.

XIX a. pradžioje kapines juosė akmenų mūro tvora,¹ kuri paskutinį kartą rekonstruota 1990 m. Nuo gatvės pusės įrengti ir tarp plytų mūro kolonų įtaisyti kaltiniai geležiniai vartai ir dveji varteliai. Nuo jų atokiau yra dar vienas įėjimas.

Į kairę nuo pagrindinių vartų ant tvoros stovi šv. Jurgio skulptūra (1 il.), 1990 m. išdrožta tautodailininko R. Puškoriaus ir pastatyta kopyltėlės vietoje. Antra kopyltėlė kyšo virš tvoros kitapus vartų. Skulptūrų būta medinių, su ornamentuotais kryželiais ir šventųjų skulptūrėlėmis (2 il.)

Vienuolyno vizitacijos aktai ir inventoriai bei 1854 m. miestelio sklypų planas² liudija, kad katalikai ilgą laiką naudojami tik pietine kapinių dalimi. Tai patvirtina ir čia esanti kopyčia bei susitelkę seniausi memorialiniai paminklai – antkapiai, kryžiai.

Nuo 1839 m. vienuolyno inventoriuose ir vizitacijos aktuose minima akmenų mūro kopyčia, kurioje buvusi Švč. Mergelės Marijos skulptūra, medinis Nukryžiuotojo altorius ir vargonėliai (manoma, kad ją mūrįjo 1831–1839 m.)⁴. Iki tol stovėjusi medinė kopyltėlė su Švč. Marijos skulptūra³. 1857 m. kopyčioje atsirado ir Šv. Jurgio altorius,⁵ perkeltas iš bažnytinėse kapinių senosios Šv. Jurgio kopyčios. Nuo tada naujai kopyčiai suteiktas Šv. Jurgio titulas (3 il.). Čia šarvojo mirusiųosius, laikė už juos mišias. 1941 m. nudegus bažnyčiai, kelis mėnesius kopyčioje vyko pamaldos.